

Андрей АНДРЕЕВ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

БАЛКАНСКИТЕ ДЕЛЕГАЦИИ НА СЛАВЯНСКИЯ КОНГРЕС В РУСИЯ (1867 Г.)

Andrey ANDREEV

“St. Cyril and St. Methodius“ University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

BALKAN DELEGATIONS TO THE SLAVIC CONGRESS IN RUSSIA (1867)

The article discusses the organization and the conduction of the Slavic Congress in Russia in 1867. There are analyzed the activities of the Moscow Slavic Committee, which played a major role in the organization of the congress, the assistance of the Russian government and the work of the activists of the Slavic movement among the Western and Southern Slavs. Emphasis is placed on the activities that take place on the Balkan Peninsula and in particular in the Bulgarian lands. There are described the ways of collecting exhibits from the Bulgarian lands for the ethnographic exhibitions and the speeches of Bulgarian representatives of the congress and of their meetings in St. Petersburg and Moscow.

Key words: Slavic committee, Slavic congress, ethnographic exhibition, Balkan delegates, Bulgarian delegates.

Една от най-важните прояви на Московския славянски благотворителен комитет през 60-те години на XIX в. е организирането на славянски конгрес в Русия през 1867 г. Първоначалният замисъл е създаване на руско етнографско изложение и организиране на славянски отдел към него. Идеята се заражда още през 1862 г., и е възобновена през 1865 г., когато започва реалната дейност по реализацията на проекта. По-конкретно той е развит в писмо на В. И. Ламански до Н. А. Попов от 23 октомври 1865 г. В него вече се говори не само за етнографска експозиция, включваща експонати не само Русия, но и други славянски земи, а също и свикване на славянски конгрес в Москва. В перспектива се предвиждало прерастването на изложбата в постоянно действащ етнографски музей. Мероприятието би трябвало да бъде проведено като инициатива на Московския комитет (Всероссийская 1867: 22). Ръководството на организацията на проявата поема Н. А. Попов. Той мотивира предложението за създаване на славянски отдел с близостта на славянските народи при изследванията за русите, а също и с наличието на трайно уседнали българи и сърби на територията на Руската империя. Обръща се и внимание на многобройното полско население след подялбите на Полша при управлението на

Екатерина П. Предложението на Н. Попов е прието и той оглавява комитета по организацията на събитието. За контакти зад граница е утвърден М. Ф. Раевский, свещеник в църквата към руското посолство във Виена и резидент на славянския комитет в австрийската столица. Контакти са установени с известни учени славянофилски дейци, както и с организации на южни и западни славяни. За Балканския полуостров се разчитало на консулите в българските земи, при координация от страна на Московския славянски комитет. Това вече са стари контакти, работещи добре при подбора на млади българи, заминаващи да учат в Русия. Консулите влизали във взаимодействие с българските общини по всички интересоващи ги въпроси. Така става и при организирането на конгреса в Москва. Важна роля играе Одеското българско настоятелство, отделни фигури като проф. Марин Дринов, Любен Каравелов, българската колония в Цариград и Румъния и др. Би могло да се твърди, че въпреки ограниченото им представителство като делегати в Русия, българите масово се включват и изиграват важна роля при организацията на проявата. Любен Каравелов, с помощта на фотографа Анастас Н. Карастоянов, собственик на ателие в Белград, осигурява преснимане на български костюми, сцени от народния бит и фолклор. Найден Геров организира събирането на народни костюми от Западна България, Тракия и Родопите. Той възлага на известния възрожденец Георги Данчов-Зографина от Чирпан 20 картини (вероятно става дума за снимки, Георги Данчов работи като фотограф – А. А.) на български костюми и различни народни обичаи. Ст. Веркович организира събирането на различни експонати от района на Западните Родопи и Македония (Генов 1986: 38). В преписката на фотографа А. Карастоянов с Н. А. Попов, както и от тази между Л. Каравелов и М. Погодин, можем да съдим за изпратените от него експонати. През октомври 1871 г. Карастоянов моли Н. Попов да провери каква е съдбата на събраната от него пратка за етнографската изложба. Става дума за стари монети, изпратени по адвоката Милинкович. Фотографът е писал и до други славянофилски дейци, успокояван е, че “монетите няма да пропаднат”. Запитване получава и Л. Каравелов, който коментира в свои писма с Погодин проблема (Стоянов 2008: 43). Според писмото на А. Карастоянов до Н. Попов, освен монети той изпраща фотографии на различни народни костюми за изложбата. Л. Каравелов ги препраща чрез М. Погодин в Москва. По-късно Каравелов го уведомява, че фотографиите са оценени на 4 рубли, а монетите на 30 рубли. По-нататъшната им съдба му е неизвестна, и по тази причина моли секретаря на Московския комитет да провери (ГАРФ: ф. 1750, оп. 1, а. е. 75, л. 76.). Възможно е А. Карастоянов да е уговорил с Л. Каравелов евентуална продажба на експонатите, за което свидетелства и И. Стоянов в цитираното по-горе изследване. Българският фотограф изпраща и едно подробно описание на Самоков, вероятно придружено с фотографии до Н. А. Попов, пак по същото време. Описанието включва занаятите в града: „зидари, дърводелци, маран-

гози, иконописци, каменоделци, ювелири, часовникари, музикални инструменти – кемане, цигулки, малка типография, фотографи, същите правят и шампи, полировчици, ковачи, направа на каруци по европейски начин, гайтанджий, сукнари, абаджии.“ В града имало 1000 български къщи, 600 турски, 70 еврейски и няколко цигански. Населението живеело мирно, без конфликти помежду си. Занимавали се също със земеделие. Благодарение на реките имало воденици, чешми, р. Искър осигурявала риба. Отделно са описани „50 фабрики“ (мадани – А. А.), които добиват желязо, традиционен поминък за Самоков от предните векове. Описани са природата и климатът, който е оценен като „благоприятен.“ Писмото завършва с молба до Н. А. Попов и Московския славянски комитет за помощ за града за „общобългарска полза.“ Второто писмо на Анастас Карастоянов е отглас от популярния всеславянски конгрес и етнографска изложба в Москва, където той осигурява част от експонатите. Молбата е твърде обща, но очевидно фотографът разчита на подкрепа за района, помогнал за етнографската изложба и от чиято околност са част от изпратените експонати.

При организацията на славянския конгрес важна роля играе Московският славянски благотворителен комитет. В своето изследване С. Никитин счита, че комитетът остава в известна степен на втори план в това събитие. Без да отрича ролята на неговите членове, той се позовава на пълното, според него, отсъствие на документи в архива на комитета (Никитин 1960: 168). Би могло да се възрази на подобно твърдение. Московското общество издава (също съхранява в архива си – А. А.) брошурата „Первый всеславянский съезд в России – его причины и значение“, като авторът се подписва под псевдонима „Руски славянин.“ Сред документите откриваме и брошура за конгреса в Прага на следващата 1868 г., в която има и страници, посветени на годишнината от Московския конгрес. Двете брошури дават информация за събитията и свидетелстват за ролята на московските славянофили при организацията на проявите (Первый всеславянский съезд 1867; Славянский съезд в Праге 1868). Още в предговора на първия документ се обръща внимание на българите, като са очертани техните етнически граници – „Дунав, Черно море, Албания и Егейско море.“ Представени са накратко „славянските герои“, сред които и българските владетели княз Борис, цар Симеон и цар Иван Асен II. Подробно са описани проявите в Санкт Петербург и в Москва, срещата с император Александър II в Царско село, на която в състава на групата от Сърбия присъства и българският представител на конгреса д-р Иван Богоров. В брошурата повече място е отделено на отношенията между германския и славянския свят, което се определя от състава на делегациите – преобладават пратеници на западните славяни. Авторът всячески утвърждава популярната идея за Москва, като център и лидер на славянството (Первый всеславянский съезд 1867: VI, 30, 44, 48).

От поканените в Русия пристигат общо 81 души. Преобладават чехи (27), сърби (общо 28 души, от които 16 човека от Австро-Унгария и 12 от

Княжеството), 10 хървати, 4 украинци, по 3 представители на словаците и словенците и др. България е представена от д-р Иван Богоров, а по време на тържествата в Москва се включва и студентът в Московския университет и сътрудник на славянофилските вестници „День“, „Москва“ и „Московские ведомости“ Райко Жинзифов (Первый всеславянский съезд 1867: 44).

Прави впечатление представителността на отделните делегации. Те включват известни интелектуалци, учени, посветили живота си на изследвания за славянството, политически дейци, борещи се за достойното място и освобождението на своите народи в Австро – Унгария и Османската империя, сръбски и черногорски държавни дейци, идеолози на славянското движение и др. Сред чешката делегация изпъква Ф. Палацки, автор на федеративно-автономистката програма за развитието на Чехия, неговият съратник, политически и революционен деец Ф. Ригер, имащ огромна заслуга за издаването на Чешка енциклопедия, участникът в революционните събития от 1848 г. Ф. Браунер, а също и А. Патер, известен славист, проф. Коларж, д-р И. Гамерник – вице-президент на патриотичното гимнастическо дружество „Пражки соколи“ и др. Сърбите от Австро-Унгария са представени от известните политици М. Полит-Десанчич и А. Вукашинович – депутати в Хърватския сейм. Полит-Десанчич печели популярност с борбата си за равнопоставяне на сръбския и хърватския език и за обединение на всички сърби в една държава. Той популяризира идеите си за решаването на Източния въпрос по пътя на създаване на отделни, но приятелски балкански държави и прогонване на турците от Цариград. Друг сръбски представител, И. Суботич, е добре познат в Русия благодарение на дългогодишните си контакти с водещи руски политици и славянофилски лидери. Начело на хърватската делегация е знаменитият идеолог на илиризма Людевит Гай, а на словенската – известният панславистки деец и католически свещеник Матия Маяр. Сред представителите на Сърбия има официални лица, като министърът на правосъдието Петрович, първият секретар на Министерството на народното просвещение М. Миличевич, който е и кореспондент на руски славянофилски вестници, а също учени журналисти и др. Представителна е и делегацията на Черна гора, включваща сенатора и началник на гвардията П. Вукотич, тъст на княз Никола, както и сенатора И. Пламенац (Никитин 1960: 179–180).

Съставът на делегациите от славянските страни създава впечатление за подготовка и провеждане на политическо събитие. Конгресът е провъзгласен първоначално като етнографска изложба, но в състава му почти отсъстват етнографи. Безспорно е наличието на известни учени – филолози, историци, фолклористи, но водачите на делегациите са политически фигури. При това положение логично е да очакваме, че те ще преследват своите конкретни цели, което и се случва. Многобройни са представителите на славянските народи, живеещи на територията на Австро-Унгария, особено чехите. В настоящия момент

те са недоволни от налагания на територията на империята дуализъм. Чехите считат, че те също заслужават равнопоставеност и политическо представителство, което им е отказано. Това дава почва за сближение със славянска Русия. Южните славяни от Хабсбургската империя все по-отчетливо желаят обединение със Сърбия. Последната също преследва свои интереси на Балканите. Пълното откъсване от Османската империя и проблемите с турските гарнизони в сръбските градове водят до идеята за обединение на поробените народи в региона, формиране на Балкански съюз, начело със Сърбия и покровителстван от Русия.

При ярката политическа окраска, нежелана в краен вариант и от официален Петербург, реакцията на Австро-Унгария не е изненадваща. Още при организацията на конгреса нейната преса се изпълва с публикации с антируски и антиславянски характер. Пътуването на австрийски поданици за Русия и подготвяната проява са оценявани като „панславистки заговор срещу Австрия“. Срещу руското правителство са отправени обвинения, че подбужда славянското население на Хабсбургската и Османската империя към отделяне. Едновременно с кампания в пресата Виена предприема и дипломатически ходове, насочени срещу организацията на конгреса. Посланикът в Санкт Петербург граф Ревертер се среща с канцлера княз А. М. Горчаков, но последният демонстрира дистанциране от форума, определяйки го като чисто научна проява. Руските власти предлагат австрийското правителство да даде списък на лица, чието присъствие в Русия е нежелателно, но посланикът отказва (Всероссийская этнографическая выставка 1867: 100–101). В крайна сметка руското правителство не се огъва пред дипломатическия натиск и кампанията в австрийската преса. То не застава пряко като организатор на проявата, окачествявайки я като „етнографски епизод“. Отговорността за организацията поема Московското славянско благотворително общество.

Всеславянският конгрес е открит тържествено на 11 май 1867 г. в Санкт Петербург, с тържествена служба в Исакиевския събор. Денят не е подбран случайно – празникът на Св. св. Кирил и Методий. Още със стъпването на делегатите на руска земя те са тържествено посрещнати с хляб и сол във всеки един град, откъдето минава влакът, с който пътували повечето пратеници. Тържествата преминават под знака на голям ентузиазъм и са широко отразени от руската преса. В края на престоя си в руската столица делегатите са приети в Царско село от император Александър I и императорското семейство, от канцлера княз А. М. Горчаков, членове на Държавния съвет и дипломати. Приеми за славянските делегати организират също граф Д. А. Толстой, министър на народното просвещение и обер-прокурор на Свети синод, великият княз Константин Николаевич, княз А. Горчаков. Делегациите се срещат с официални руски представители поотделно – в даден ден чехите и другите западни славяни, отделно сърбите, в чийто състав е и д-р Иван Богоров. Устроена е

богата културна програма. Гостите присъстват на известната опера на М. Глинка „Живот за царя“, посещават Зимния дворец, Морския музей и др. Изданията, популярни и научни, посветени на конгреса, са изключително много. Немалко от тях пряко отразяват настроенията и вижданията на делегатите и на техните домакини. За примери могат да се посочат сборника с очерци на слависта В. А. Макушев „Задунайские и адриатические славяне“, посветен на историята и съвременното положение на южните славяни. В съкратен вариант трудът му е отпечатан в списание, редактирано от М. Погодин (Русский 1867: 15–16). Издаден е в „Чтениях общества истории и древностей российских“ (ЧОИДР) трудът на словашкия славянофилски деец Людевит Щур. Авторът утвърждава идеята за славянско обединение под „руския самодържавен орел“ (Штур 1909). Идеите на Л. Щур се възприемат от руските славянофили и се пропагандират в техните издания. В известна степен те са разглеждани като програмен документ на движението (Никитин 1960: 190).

Тържествата продължават в Москва от 16 до 21 май, където е открита етнографската изложба. Тържествата в Москва са с по-непосредствен характер в сравнение с официалното посрещане в столицата. Тук има повече концерти и срещи с известни славянофилски дейци и хора на науката. Конгресът е закрит с голям митинг в парка „Соколники.“ От името на българите кратка, но емоционална реч произнася Райко Жинзифов. Той припомня на присъстващите славното минало на българския народ, положението, в което се намира, неговите борби и стремеж към свобода (Всероссийская 1867: 372).

Славянският конгрес от 1867 г. значително повишава авторитета на славянофилското движение не само в Русия, но и Централна и Югоизточна Европа. Приемите на император Александър II и на водещи руски държавници демонстрират подкрепата, която те оказват на славянските народи в Австро-Унгария и Османската империя. Тази подкрепа не е така категорична, каквато биха желали гостите, но в настоящия момент международната ситуация и следваната от Русия политика не позволяват това. Основният лозунг, под който преминава събитието, е за славянско единство и подкрепа. Не всичко преминава гладко. Делегацията от руска страна включва ред консервативни обществени и политически дейци, като Д. И. Иловайски, М. Н. Катков, П. М. Леонтиев и др., а руските славянофили, които са със сходни виждания, предпочитат дискутиране на по-общи въпроси. Това се отразява при повдигането на полския проблем. Все пак позитивите за участниците са повече от разочарованията. Това личи и в едно от заключителните решения: да се поддържат контактите между славянските народи и да се избере комитет, който да подготви свикване на нов славянски конгрес. За членове на комитета са избрани М. П. Погодин, И. С. Аксаков, М. Н. Катков, Н. А. Попов, П. А. Лавровский, Н. Б. Бугаев, Я. Ф. Головацкий, И. Суботич, М. Полит, Ф. Палацки, ФГ. Ригер, Г. Ербен. На първото заседание реч произнася Палацки, който отново поставя проблемите на чехите и акцентира върху идеята за славянско единство (Всероссийская 1867: 372).

Организираният през 1867 г. Славянски конгрес дава тласък за разрастване на славянофилското движение и създаване на нов комитет в Санкт Петербург. Около 150 души изготвят молба до министъра на народното просвещение граф Толстой, в която го уведомяват за намерението си, молят правителството за разрешение и предлагат на граф Толстой да оглави комитета. Идеята е посрещната с разбиране, но граф Толстой отказва поста, което забавя създаването на организацията. В действията на правителството можем да видим по-скоро желание да се демонстрира пред европейските държави, че славянофилското движение по никакъв начин не е свързано с официалните власти, отколкото негативно отношение към идеята. В следващите години комитети са създадени още в Киев, Одеса, Казан, както и поделения на вече съществуващите организации и в други руски градове (Андреев 2014: 36–41).

На славянския конгрес основно са обсъждани проблемите на чехите и други „австрийски“ славяни, както и въпросите, поставени от сръбските делегати. Това не е чудно. Влиянието на тези пратеници, многобройните делегации и актуалната политическа обстановка в Европа предопределят това. Провъзгласяването на дуалистичната Австро-Унгария и новото изостряне на Източния въпрос са най-актуалните събития за 1867 г. На този фон присъствието на българите е скромно. Нашите възрожденци обаче успяват да извлекат и ползи за своята кауза. Умелото акцентирание върху делото на светите братя Кирил и Методий като славянски, но и български просветители, в речта на Р. Жинзифов не минава незабелязано. В етнографската експозиция в Москва присъстват значителен брой експонати от България. Укрепват се контактите със Славянския комитет, най-вече на колонията български студенти в Русия. Отчитат се и заслугите на Одеското настоятелство при организацията на изложбата. Присъствието на д-р И. Богоров в приема при императора говори за равнопоставеността на българите заедно с останалите славяни на най-високо ниво в Руската империя. Участието на наши представители на висшия славянски форум дава основа за по-нататъшна активна работа на българските дейци по църковния въпрос и по засилването на културните контакти, както и за насърчаване на образованието в нашите земи.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Извори / Primary Sources:

Архивни източници / Archival sources:

ГАРФ: Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ); ф. 1750 (Московский славянский благотворительный комитет) [**GARF:** Gosudarstvenny arhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF); f. 1750 (Moskovskiy slavyanskiy blagotvoritelyny komitet)]

Всероссийская 1867: Всероссийская этнографическая выставка и славянский съезд 1867 г. Москва. [**Vserosiyskaya 1867:** Vserosiyskaya tnograficheskaya vstavka i slavyanskiy saezd 1867 g. Moskva].

Первый всеславянский съезд 1867: Первый всеславянский съезд в Росси – его причины и значение. Авт. Русского славянина. Москва. [**Pervy vseslavvanskiy saezd 1867:** Pervy vseslavvanskiy saezd v Rossi – ego prichin i znachenie. Avt. Russkogo slavyanina. Moskva].

Славянский съезд в Праге 1868: Славянский съезд в Праге и годовщина съезда в Москве. Москва. [**Slavyanskiy saezd v Prage 1868:** Slavyanskiy saezd v Prage i godovshchina saezda v Moskve. Moskva].

Периодичен печат/Press:

Русский 1867: „Русский“, 1867, № 15-16. [„Russkiy“, 1867, № 15–16.]

Литература/Secondary Sources:

Андреев 2014: Андреев, А. *Руските славянски комитети и българското възрожденско общество (1857–1878)*. В. Търново: Изд. „Абагар“. [**Andreev 2014:** Andreev, A. *Ruskite slavyanski komiteti i balgarskoto vazrozhdensko obshtestvo (1857–1878)*. V. Tarnovo : Izd. „Abagar“].

Генов 1986: Генов, Ц. *Славянските комитети в Русия и българското освободително дело (1858–1878)*. София. [**Genov 1986:** Genov, Ts. *Slavyanskite komiteti v Rusiya i balgarskoto osvoboditelno delo (1858–1878)*. Sofia].

Никитин 1960: Никитин, С. А. *Славянские комитеты в России в 1858 – 1876 годах*. Москва. [**Nikitin 1960:** Nikitin, S. A. *Slavyanskie komitet v Rossii v 1858 – 1876 godah*. Moskva].

Стоянов 2008: Стоянов, И. *Любен Каравелов. Нови щрихи към живота и дейността му*. В. Търново. [**Stoyanov 2008:** Stoyanov, I. *Lyuben Karavelov. Novi shtrih i kam zhivota i deynostta mu*. V. Tarnovo].

Штур 1909: Штур, Л. *Славянство и мир будущего*. изд. 2, Санкт Петербург. [**Shtur 1909:** Shtur, L. *Slavyanstvo i mir budushtego*. izd. 2, Sankt Peterburg].